

**INVESTITSION RISKLARNING SAMARALI BAHOLANISHIGA
TA'SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI**

Toshev Kamoliddin Akramovich

Bank moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya Ushbu maqolada investitsion risklarning samarali baholanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilingan. Tadqiqotda riskni baholashning asosiy maqsadi moliyaviy yo'qotishlarning oldini olish, loyihalarning qaytarim darajasini kafolatlash va byudjet mablag'larining samarasiz sarflanishini kamaytirishdan iboratligi ko'rsatib o'tiladi. Navoiy viloyati G'aznachilik boshqarmasi faoliyati misolida risk baholash jarayonida hujjatlarning aniqligi, malakali mutaxassislar ishtiroki, axborot bazalarining to'liqligi va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muhim omillar sifatida ajralib chiqqan. Statistika ma'lumotlarga ko'ra, texnologik vositalar (90% dan ortiq), mutaxassislar malakasi (88%) va baholash sifati (85%) risklarni samarali aniqlash va boshqarishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, "GFO" elektron monitoring tizimi va analitik dasturlarning joriy etilishi natijasida real vaqt rejimida risklarni aniqlash va loyihalarning kechikishini oldini olish imkoniyatlari kengaygan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, investitsion risklarni to'g'ri baholash uchun malakali inson resurslari, aniq hujjatlar va zamonaviy axborot texnologiyalarining uyg'unligi zarurdir.

Kalit so'zlar: investitsion risk, riskni baholash, moliyaviy xavf, g'aznachilik tizimi, axborot texnologiyalari, loyiha hujjatlari, malakali mutaxassislar, real vaqt monitoringi.

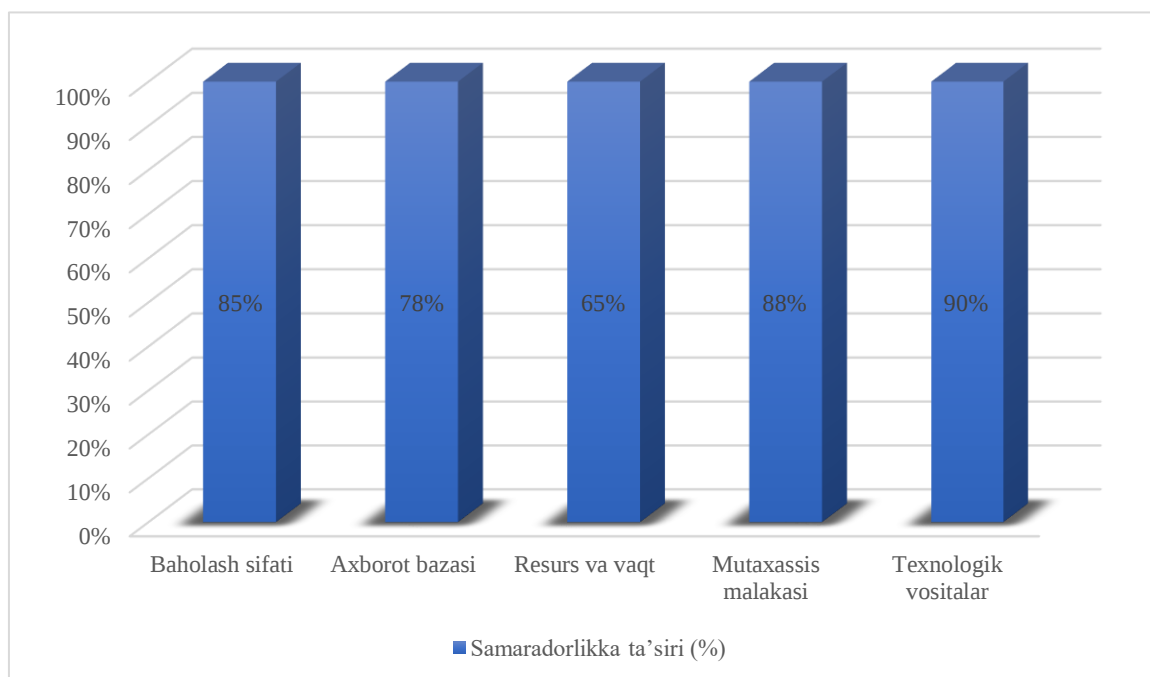
Investitsion riskni baholash bu investitsiya loyihasi bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy va tashkiliy tahdidlarni aniqlash, baholash va o'lchash jarayonidir. Bu baholash orqali investorlar va davlat moliya organlari loyihaning muvaffaqiyatsiz bo'lish ehtimolini aniqlaydilar. Masalan, yirik infratuzilma loyihasida qurilishning

kechikishi, valyuta kursining o'zgarishi yoki yetkazib beruvchining yaroqsizligi risk omillari sifatida qaraladi. Riskni baholash loyihaning boshlang'ich bosqichidan to yakunigacha bo'lgan butun davrni qamrab oladi.

Risk baholashdan ko'zlangan asosiy maqsad – moliyaviy yo'qotishlarning oldini olish, loyihaning qaytarim darajasini kafolatlash va budget mablag'larining samarasiz ishlatilishini bartaraf etishdir. Bundan tashqari, risk tahlili qaror qabul qiluvchilarga loyihani qabul qilish yoki rad etish uchun asosli dalillar beradi.

Baholash uchun foydalaniladigan axborotlar to'liq, aniqligi tasdiqlangan va manba jihatdan ishonchli bo'lishi kerak. Noaniq yoki cheklangan ma'lumotlarga asoslangan tahlil noto'g'ri xulosalarga olib keladi. Navoiy viloyati G'aznachilik boshqarmasi so'nggi yillarda axborotlar oqimini yaxshilash maqsadida markazlashtirilgan elektron bazalarni joriy qilgan.

Tahlilni amalga oshiruvchi mutaxassislar moliya, iqtisodiyot, huquq va texnik sohalarda yuqori malakaga ega bo'lishlari lozim. Navoiy viloyatida 2024-yil davomida 26 nafar g'aznachilik xodimi xalqaro darajadagi risk baholash kurslarida ishtirok etgan. Bu esa malaka oshirishga bo'lgan e'tibor ortib borayotganini ko'rsatadi.

1-rasm. Investitsion risk baholashiga ta'sir etuvchi asosiy omillar

Manba: www.stat.uz, 2024

Ushbu diagramma investitsion risklarni baholash jarayonida eng muhim rol o'ynaydigan omillarni samaradorlikka ta'siri bo'yicha foizlarda ifodalaydi. Baholash sifati (85%), mutaxassislar malakasi (88%) va texnologik vositalar (90%) baholash samaradorligining asosiy omillari sifatida ajralib turadi. Shu bilan birga, axborot bazasining to'liqligi (78%) va vaqt va resurs chegaralari (65%) ham muhim o'rin egallaydi.

Diagramma orqali ko'rish mumkinki, texnologik imkoniyatlar va malakali kadrlar mavjud bo'lishi investitsion loyihalardagi risklarni aniq va ishonchli baholashga eng katta hissa qo'shadi. Bu tahlil Navoiy viloyati G'aznachilik boshqarmasi tajribasi asosida umumlashtirilgan.

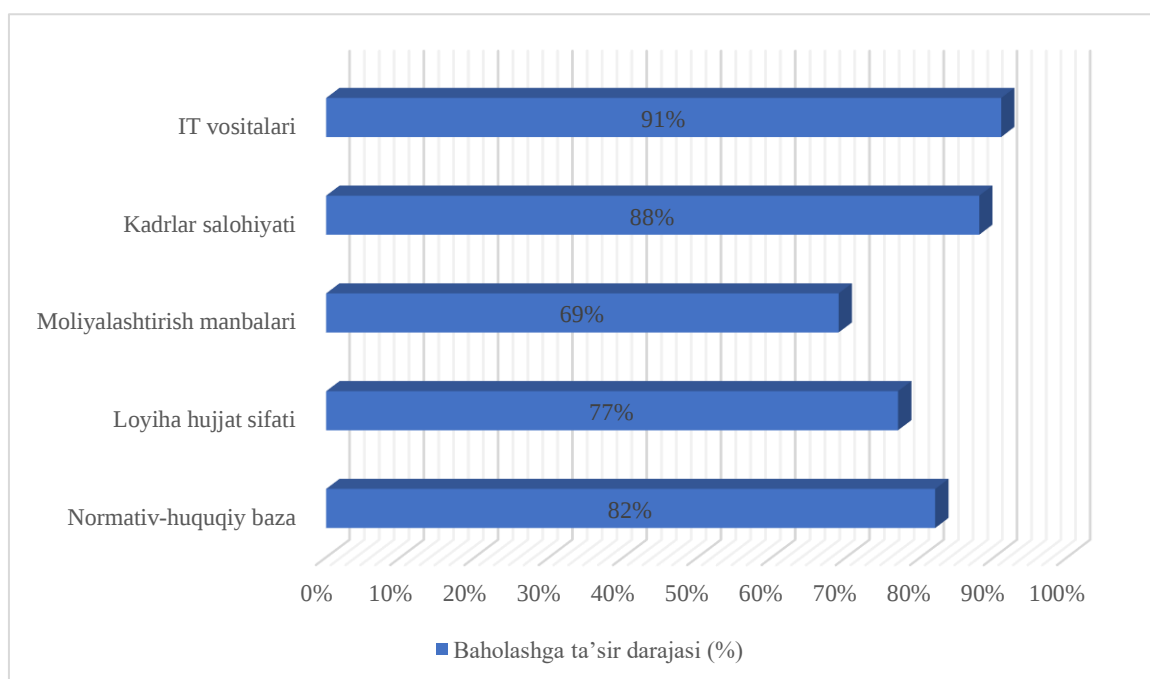
Investitsion riskni aniq baholash loyihaning hujjatli tayyorgarlik darajasiga bevosita bog'liq. Biznes-rejalar aniqligi, ularning moliyaviy-texnik asoslantirilganligi risk tahlilining ishonchliligini belgilaydi. 2022-yilda Navoiy viloyati G'aznachilik boshqarmasi tomonidan tahlil qilingan 140 ta loyiha ichida 26 tasining texnik-iqtisodiy asoslari (TEA) to'liq emas deb topilgan. Ayniqsa xarajat kalkulyatsiyasi noto'g'ri tuzilgan loyihalarda moliyaviy risk darajasi yuqori bo'lgan. Loyiha hujjatlarida xavf omillarining ko'rsatilmasligi yoki noaniq ifoda etilishi risk baholovchilarni chalg'itadi. Moliyaviy prognozlar esa har doim real iqtisodiy sharoitga mos tarzda ishlab chiqilishi lozim. 2021-yilda 35% loyihada prognozlar o'rtacha 20% farq bilan noto'g'ri chiqqan.

Investitsion loyihalarning risk darajasi moliyalashtirish manbalariga qarab keskin farq qiladi. Davlat byudjeti mablag'lari bilan moliyalashtirilayotgan loyihalarda nazorat darajasi yuqori bo'lsa-da, byudjetdan ajratmalarning kechikishi xavfi mavjud. Xorijiy grant va kreditlarda esa valyuta kursi, foiz stavkasi va tashqi siyosiy omillar ta'sirida risk oshadi. 2022-yilda Navoiy viloyatidagi investitsiya loyihalarining 52% qismi davlat byudjeti, 34% xorijiy mablag', qolgan qismi esa xususiy sektor hisobidan moliyalashtirilgan. Moliyaviy zaxiralarning mavjudligi loyihalarning kechikish xavfini kamaytiradi. Biroq shartnoma shartlari qat'iy bo'lgan hollarda moliyaviy intizomni buzish katta zarar keltiradi. Misol uchun, 2021-yilda 12 ta loyiha xorijiy kredit shartlarini bajarmaganlik tufayli qayta

moliyalashtirishga muhtoj bo'lgan.

Risk baholash jarayonining asosiy tarkibiy qismi bu inson resurslaridir. Malakali tahlilchilar, loyiha menejerlari va auditorlarning tajribasi baholash sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Navoiy viloyati G'aznachilik boshqarmasida risk tahlili bilan shug'ullanuvchi xodimlarning 70% dan ortig'i maxsus treninglar va sertifikatlash dasturlaridan o'tgan. Ichki auditorlar loyiha hujjatlari va harajatlar ketma-ketligini tekshirishda muhim rol o'ynaydi. Mustaqil ekspertlar tomonidan berilgan xulosalar esa obyektivlikni oshiradi. 2022-yilda G'aznachilik tomonidan 84 ta loyiha uchun mustaqil ekspertiza o'tkazilgan bo'lib, shundan 19 tasida xavf darajasi yuqori deb baholangan.

Zamonaviy risk baholash axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Navoiy viloyatida "GFO" elektron monitoring tizimi asosiy vosita sifatida ishlatiladi. Bu tizim orqali loyihalarning moliyalashtirilishi, to'lovlar holati va xavf belgilarini real vaqt rejimida kuzatish mumkin. Shuningdek, "Risk-Pro" kabi dasturlar, Power BI asosida qurilgan analitik vositalar ham faoliyatga joriy etilgan. Vizualizatsiya vositalari orqali tahlilchilar grafik, diagramma va interaktiv xaritalar orqali riskni tezda aniqlay olishadi. 2022-yilda real vaqt monitoring asosida 63 ta potentsial risk holati aniqlangan va ular bo'yicha 14 ta loyiha to'xtatib turilgan. Bu esa axborot texnologiyalarining samarali integratsiyasi natijasidir.

2-rasm. Investitsion risk baholashiga ta'sir etuvchi qo'shimcha omillar

Manba: *www.stat.uz*, 2024

Ushbu diagramma investitsion risklarni samarali baholashga bevosita ta'sir ko'rsatadigan asosiy qo'shimcha omillarni foizlar ko'rinishida ifodalaydi. Baholashda zamonaviy axborot texnologiyalari vositalarining ulushi eng yuqori — 91%, ya'ni real vaqt monitoringi va avtomatlashtirilgan tahlil dasturlari baholash sifatini keskin oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–5122-son Qarori “Investitsion faoliyatni yanada rivojlantirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida”, 2021-yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. “Davlat moliyasi va g'aznachilik tizimida risklarni boshqarish bo'yicha hisobot”. – Toshkent, 2023.
3. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. “Investitsiyalar va moliyaviy faoliyat statistik to'plami”. – Toshkent, 2024.
4. Basel Committee on Banking Supervision. *Principles for the Sound Management of Operational Risk*. – BIS, 2019.
5. International Monetary Fund (IMF). *Global Financial Stability Report*. – Washington D.C., IMF, 2023.
6. Hull, J. C. *Risk Management and Financial Institutions*. – Wiley Finance, 2018.
7. Bodie, Z., Kane, A., Marcus, A. J. *Investments*. – McGraw-Hill Education, 2021.